

Сіверськодонецька заплава

Укладачі:

Денщик Валерій Анатолійович, к.б.н., голова, Луганська обласна організація «Зелений світ», вул. 16 лінія, 3/230, м. Луганськ, 91055, тел.: (0642) 55 1397, (0642) 53 0727, e-mail: grworld@ua.fm;

Лесняк Леонід Іванович, старший викладач, кафедра садово-паркового господарства та екології, Луганський державний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка, вул. Професіональна, 12, м. Луганськ, 91000, тел.: (0642) 55 1397.

Дата підготовки опису: 25 вересня 2004 р.

Географічні координати: 48°56' пн. ш., 38°10' сх. д.

Розташування: Лівобережна ділянка заплави р. Сіверський Донець завдовжки 25 км між гирлами річок Жеребець і Красна. Угіддя тягнеться від південної околиці м. Кремінне (близько 26 тис. жителів) Луганської області на південний захід.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 50 м, максимальна – 54 м.

Площа: 3400 га.

Короткий опис: ВБУ розташоване на одній з найкраще збережених ділянок заплави Сіверського Донця на кордоні Донецької та Луганської областей. Є системою заплавної озера (стариць) та боліт, з'єднаних водотоками з розвиненою вищою водною рослинністю.

Рамсарські критерії: 1, 2, 3, 8.

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) Ландшафт угіддя є типовою заплавною ділянкою середньої течії Сіверського Донця і за станом збереження унікальний для сильно урбанізованих територій південного сходу України. Представляє собою систему заплавної озера та боліт, з'єднаних водотоками. Унікальним є також біорізноманіття ВБУ.

(2) У межах ВБУ зростають занесені до Червоної книги України види рослин і тварин. До 50-х років ХХ ст. існувала досить потужна донецька популяція хохулі *Desmana moschata* і було створено хохулеве господарство. У межах ВБУ є рідкісні типи природних середовищ існування, що визначені Резолюцією 4 (96) Постійного комітету Бернської конвенції: плаваюча рослинність евгідрофітних угруповань з домінуванням сальвінії плаваючої *Salvinia natans* (№ 22.415) і водяного різака алоеvidного *Stratiotes aloides* (№ 22.413), євро-сибірські повітряно-водні рослинні угруповання (№ 22.31) стоячих прісних водойм.

(3) ВБУ забезпечує існування популяцій тварин, які мають велике значення для підтримки біорізноманіття степової зони Європи, зокрема ропухи звичайної *Bufo bufo*, вужа водяного *Natrix tessellata* та видри річкової *Lutra lutra*.

(8) Водойми ВБУ є важливим кормовим, нерестовим та зимувальним біотопом для коропа *Cirgynus carpio*, сома *Silurus glanis* та головня *Leuciscus cephalus*.

Фізична та біогеографічна характеристики: Належить до Сіверськодонецького (широтного) коридору національної екомережі. Ботаніко-географічна приналежність: Європейсько-Азіатська степова область, Причорноморська (Понтична) степова провінція, Середньодонська підпровінція, Донецько-Донський флористичний район – заплава Сіверського Донця. Зоогеографічна приналежність: Палеарктичний відділ, Європейсько-Сибірська область, Європейська степова провінція. Степовий біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи.

Фізичні особливості ВБУ: Територія ВБУ знаходиться в межах південних відрогів Середньоруської височини і належить до Сіверськодонецького терасового району (лівобережна частина). За походженням є алювіальною рівниною. В межах ВБУ знаходиться заплавна тераса, ширина якої становить 0,5–3,5 км. У центральній заплаві розташовані озера-стариці. Прируслова ділянка має один або декілька прирічкових валів, паралельних до Донця та Красної. У притерасній ділянці заплави спостерігається вихід ґрунтових вод, що призводить до заболочування. Серед ґрунтів переважають дернові, заплавно-лучні та чорноземнолучні. У кліматичному відношенні ВБУ відноситься до району з континентальним, недостатньо вологим, теплим кліматом, зі спекотним та сухим літом, холодною, малосніжною зимою з частими відлигами, нерівномірними опадами впродовж року. Середньорічна температура повітря становить +7,7°C, абсолютна максимальна –

+39°C, абсолютна мінімальна – -40°C. Річна кількість опадів становить 431 мм. Тривалість вегетаційного періоду становить 206 діб.

Фізичні особливості водозбірної території: ВБУ знаходиться у заплавної частині р. Сіверський Донець – найпотужнішої притоки Дону, що бере початок на безлісних відрогів Середньоруської височини (Росія), має довжину 1053 км, площу басейну – 98900 км², середні глибини на траверзі ВБУ – 1,5–2 м та швидкість течії – 0,5–0,8 м/сек. ВБУ лежить між гирлами річок Красна і Жеребець (притоки Сіверського Донця). Річище вивільняється від льоду у I–II декадах березня, озера – у II–III декадах березня. За характером водного режиму Сіверський Донець з притоками відноситься до східноєвропейського типу.

Гідрологічна цінність: Значний вплив на формування природних комплексів ВБУ мають поверхневі води, які через протоки проникають з Жеребця до заплавної водойми, а також підземні води першого від поверхні водоносного горизонту піщаних відкладів антропогену. Рівень ґрунтових вод коливається від 3 до 7 м і досягає 1 м у надзаплавних терасах. За вологістю більша частина ґрунтів належить до свіжих. Частина ґрунтів з надмірною вологістю складає 2%. Процеси заболочування спостерігаються на площі 684 га. У зв'язку з побудовою у 1978–1981 рр. греблі на р. Жеребець поліпшився водний режим водойми Сіверськодонецької заплави.

Тип ВБУ: М, О, Тр, L, Ss.

Екологічні особливості: Гідросистема Кременських лісів представлена озерами-старицями Сіверського Донця, поєднаними протоками. Стариці мають природне джерельне живлення. Водночас, внаслідок водозабору знижується рівень ґрунтових вод. Тому для уникнення обміління озер їх з'єднали каналом з р. Жеребець. З системи озер вода стікає до Сіверського Донця через протоку озера Мертвий Донець. Береги озер вкриває лісова рослинність, представлена дібровами різних типів, заплавними лісами та різними типами заплавної луки, трапляються заболочені ділянки (болотисті вільшняки та луки), торфовища, сформовані з боліт низинного типу, а також сфагнові болота верхнього типу. Справжня водна рослинність представлена формаціями латаття білого *Nymphaea alba* та глечиків жовтих *Nuphar lutea*, водокраса жаб'ячого *Hydrocharis morsus-ranae*, різак алоевидного *Stratiotes aloides*, пухирників малого *Utricularia minor* та звичайного *U. vulgaris*, рясок малої *Lemna minor* та трироздільної *L. trisulca*, спіродели багатокорінної *Spirodela polyrrhiza*, сальвінії плаваючої *Salvinia natans*. Рідкісними є угруповання латаття білого *Nymphaea alba* і глечиків жовтих *Nuphar lutea*, сальвінії плаваючої *Salvinia natans*. Рідкісними в Європі є також дубові та вільхові ліси.

Цінна флора: До Червоної книги України занесені волошка донецька *Centaurea donetzica*, булатки червона *Sephalanthera rubra* та довголиста *S. longifolia*, пальчатокорінники Фукса *Dactylorhiza fuchsii*, м'ясочервоний *D. incarnata* і плямистий *D. maculata*, зіркоплідник частуховидний *Damasonium alisma*, коручки темночервона *Epipactis atrorubens*, широколиста *E. helleborine* і болотна *E. palustris*, рябчики малий *Fritillaria meleagroides* і руський *F. ruthenica*, косарики тонкі *Gladiolus tenuis*, билинець комарниковий *Gymnadenia conopsea*, півники борові *Iris pineticola*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, зозулинці блощичний *Orchis coriophora*, шоломоносний *O. militaris* і болотний *O. palustris*, ряска Буше *Ornithogalum boucheanum*, шолудивник високий *Pedicularis exaltata*, любки дволиста *Platanthera bifolia* та зеленоквіткова *P. chlorantha*, сон чорніючий *Pulsatilla nigricans*, сальвінія плаваюча *Salvinia natans*, пшениця-однозернянка *Triticum boeoticum*, тюльпан дібровний *Tulipa quercetorum*. До Європейського Червоного списку рослин занесено волошку донецьку *Centaurea donetzica*, глід український *Stataegus ucrainica*, жовтозілля дніпровське *Senecio borysthenicus*, зірочки борові *Gagea pineticola*, фіалку Лавренка *Viola lavrencoana*, шолудивник високий *Pedicularis exaltata*.

Цінна фауна: ВБУ є однією з основних ділянок на міграційних шляхах птахів та ссавців уздовж Сіверського Донця.

Ссавці: лось *Alces alces*, шляхетний і плямистий олені *Cervus elaphus* та *C. nippon*, європейська сарна *Capreolus capreolus*, кабан *Sus scropha*, видра річкова *Lutra lutra*. Хохулю *Desmana moschata* занесено до Червоної книги МСОП, Червоної книги європейських хребетних, Червоної книги України, Додатку II Бернської конвенції. На території ВБУ є колонії бобрів *Castor fiber* та ондатр *Ondatra zibethica*.

Птахи. Тут гніздяться орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla* (1 пара) і сірий журавель *Grus grus* (3–5 пар).

Плазуни: черепаха болотна *Emys orbicularis* (вид внесено до Додатку II Бернської конвенції), вуж водяний *Natrix tessellata*.

Земноводні: ропуха звичайна *Bufo bufo*, кумка червоночерева *Bombina bombina* (вид внесено до Додатку II Бернської конвенції).

Риби. Водойми ВБУ є місцем нагулу, нересту і зимівлі близько 35 видів риб, насамперед, шуки *Esox lucius*, головня *Leuciscus cephalus*, в'язя *L. idus*, ляща *Abramis brama*, лина *Tinca tinca*, судака *Luciopeca luciopeca*, минька *Lota lota*, коропа *Cyprinus carpio*, сома *Silurus glanis* та інших.

Соціальні та культурні цінності: ВБУ знаходиться на території Кременського державного лісомисливського господарства (ДЛМГ). На території угіддя (наприклад, біля озера Клешня) зроблені археологічні знахідки, які є свідоктвами поселень давніх слов'ян. На прилеглих до угіддя територіях знаходяться декілька дитячих оздоровчих таборів та будинків відпочинку.

Землеволодіння: ВБУ та прилеглі землі: державна власність на землю, що передана в постійне користування Кременському ДЛМГ.

Поточне землекористування: ВБУ та прилеглі землі: Кременським ДЛМГ здійснюється лісгосподарська та сільськогосподарська діяльність, організується мисливство, сінокосіння, заходи пожежної безпеки тощо.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: В угіддях і прилеглих територіях є випадки нерегульованого рибальства, мисливства, сінокосіння, випасання худоби, збору грибів та лікарських рослин, а також засмічення побутовим сміттям.

Вжиті природоохоронні заходи: В межах Кременського ДЛМГ за останні десятиріччя створено 4 об'єкти природно-заповідного фонду (які?). Ці об'єкти ПЗФ мають малу площу, недостатню для збереження умов і середовища існування тварин і рослин.

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Створення національного парку «Сіверськодонецький» через виконання наказу Президента України або регіонального ландшафтного парку. Заходи щодо відновлення популяції хохулі. Відповідно до Законів України «Про Загальнодержавну програму формування національної екомережі України на 2000–2015 роки» та «Про екологічну мережу України» Сіверсько-Донецька заплава має увійти до складу регіональної екомережі.

Проведені наукові дослідження: Щорічно ініціативні наукові дослідження проводяться фахівцями лабораторії кадастру природних ресурсів, об'єктів і територій Луганського національного педагогічного університету, а також планові, але епізодичні, експедиції науковців Інститутів ботаніки та зоології НАН України.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Щорічно проводяться польові практики з біологічних дисциплін студентів Луганського педагогічного університету.

Сучасний стан рекреації і туризму: Організацію дозвілля, оздоровлення, туризму здійснюють адміністрації оздоровчих закладів (дитячі оздоровчі табори, будинки відпочинку).

Юрисдикція: Територіальна – Державна адміністрація у Луганській області. Землевласник – Кременське ДЛМГ, підпорядковане Луганському ДЛЮ у складі Комітету лісового господарства Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

Орган управління ВБУ: Кременське ДЛМГ. Адреса: вул. Хвойна, 1, м. Кременне, Луганська область, 92900, тел./факс: (064) 543 1595.

Джерела інформації:

- 1) Загороднюк І., Кондратенко О., Домашнінець В. та ін. Хохуля (*Desmana moschata*) в басейні Сіверського Дінця. – К., 2002. – 64 с.
- 2) Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» // ВВР. – 2000. – № 47.
- 3) Закон України «Про екологічну мережу України».
- 4) Фисуненко О. П., Жадан В. И. Природа Луганской области. – Луганск, 1994. – С. 144–158.

- 5) Червона книга України: Тваринний світ. – К.: УЕ. – 1994. – 464 с.
- 6) Червона книга України: Рослинний світ. – К.: УЕ. – 1996. – 608 с.